

Från novis till professionell – en professionsutvecklingsmatris

Ett stöd vid handledningssamtal och bedömning av
verksamhetsförlagd utbildning inom lärarutbildningarna.

Verksamhetsförlagd utbildning inom
lärarutbildningarna vid Stockholms universitet

su.se/vfu

Från novis till professionell – en professionsutvecklingsmatris

Begreppet progression relaterar till utveckling, framsteg och förbättring. För att kunna beskriva var i utvecklingsprocessen studenten befinner sig, i förhållande till de förväntade studieresultaten, använder Stockholms universitet en professionsutvecklingsmatris. Syftet med att formulera progression i form av matris är att den ska vara ett stöd vid handledningssamtal och vid bedömning. Matrisen ska också synliggöra studentens lärande under utbildningens gång. Även matriserna tar sin utgångspunkt i examensordningens mål, samtidigt som de beskriver en professionsutveckling som är vidare än den som sker inom utbildningens ram. Utveckling av lärarkompetensen avstannar inte vid examen utan fortsätter genom hela det yrkesverksamma livet.

Utvecklingsområden

Läraryrket är komplext och sammansatt av en mängd förmågor och kompetenser som samverkar med varandra. I utvecklingsmatrisen Från novis till professionell har tre utvecklingsområden valts för att beskriva progressionen i yrkesutvecklingen. De tre områdena är:

1. Progression mot analys- och reflektionsförmåga byggd på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet
2. Progression mot en didaktisk kompetens
3. Progression mot ett kommunikativt och demokratiskt ledarskap

Generella nivåbeskrivningar:

Inom varje utvecklingsområde finns fyra nivåer med olika fokus.

Nivå 1- fokus på egen prestation

Har allmänna kunskaper om läraryrket och ett sökande och iakttagande förhållningssätt.

Nivå 2- fokus på situationen

Har kunskap om läraryrket, uppmärksammar, analyserar, prövar, omprövar och söker sig aktivt fram i sin praktik.

Nivå 3- fokus på barns och ungas lärande

Kan formulera läraryrket och kan omsätta sin lärarkunskap i handling, kritiskt granska sitt agerande och drar slutsatser.

Nivå 4 – fokus på helheten

Problematiserar och tolkar lärarinfallsvinklar för sin undervisning, målmedvetna, långsiktiga strategier och sitt ansvar i något större och medverkar till gemensam utveckling av verksamheten.

Matrisen: Progression mot en analys och reflektionsförmåga byggd på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet

Förmåga att reflektera över...	... sina personliga erfarenheter (erfarenhetsbaserade argument)	... andras systematiserade erfarenheter (teoribaserade argument)	... sina personliga värderingar (etiska argument)
Nivå 1 Relaterar sin syn på lärarrollen genom att ...	... använda gjorda erfarenheter i nya situationer. ... inse lärandemiljöers betydelse.	... kunna redogöra för teorier om lärande.	... uttrycka hur egna värderingar synliggörs i lärarrollen. ... inse att lärare kan betona olika värderingar.
Nivå 2 Utformar en undervisning på vetenskaplig grund och gjorda erfarenheter genom att ...	... ställa frågan varför det blev som det blev och försöka finna mönster i sin undervisning eller verksamhet.	... reflektera över och jämföra sin egen undervisning eller verksamhet utifrån olika lärande teorier.	... se relationer mellan den egna undervisningen eller verksamheten och egna värderingar. ... relatera egna värderingar till värden i styrdokumentet.
Nivå 3 Uttrycker sin undervisning eller verksamhet utifrån en vetenskaplig grund och gjorda erfarenheter genom att...	... förklara och motivera sitt handlande mot bakgrund av gjorda erfarenheter. ... vara beredd att pröva och kritiskt granska alternativa tillvägagångssätt i sin fortsatta utveckling.	... förklara och motivera sina valda ståndpunkter med hjälp av andras systematiserade erfarenheter. ... utveckla ett professionellt språk för att beskriva sin undervisning eller verksamhet.	... motivera egna värderingar och hur de tar sig uttryck i den egna verksamheten.
Nivå 4 Tar utgångspunkt i vetenskapliga perspektiv och gjorda erfarenheter för att driva såväl egen som gemensam utveckling av verksamheten genom att...	... kommunicera sina gjorda erfarenheter och ta ansvar för att reflektera och utvecklas tillsammans med andra.	... referera till teorier om lärande och kunskapsutveckling i didaktiska samtal om verksamhetens utveckling.	... diskutera och kritiskt granska de värderingar och teorier som ligger bakom gjorda val och effekter av val i gjord undervisning eller verksamhet.

Progression mot en analys- och reflektionsförmåga byggd på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet

Studentens kunskapstillväxt om läraryrket och den egna professionsutvecklingen, grundad på analys av och reflektion över olika erfarenheter, ökar successivt medvetenheten om vad hon tycker är viktigt med läraryrket och varför. För att synliggöra denna process kan studenten under utbildningen utveckla och formulera sina intentioner som lärare, vilka bevekelsegrunder hon har samt betingelserna för arbetet. Denna process är individuell och utvecklas och formas i ett kontinuerligt samspel med omgivningen. Den grundar sig på reflektioner över personliga erfarenheter (erfarenhetsbaserade argument), andras systematiserade erfarenheter (teoribaserade argument) och personliga värderingar (etiska argument). Det handlar inte bara om att kunna reflektera utan också om att agera på ett sådant sätt att förmågan manifesteras i praktisk handling.

Nivå ett, relaterar sin syn på lärarrollen

På nivå ett är studenten diffust men ändå någorlunda uttalat, medveten om sina föreställningar om praktiken och varifrån han/hon fått föreställningar, tankar.

Nivå två, utformar en undervisning på vetenskaplig grund och gjorda erfarenheter

På nivå två börjar studenten aktivt söka sig fram i sin praktik och ställer frågan varför det blev som det blev och kan också peka på möjliga, teoretiskt förankrade, svar. Repertoaren av olika lärandeteorier vidgas och teorierna ger avtryck i den egna praktiken. Agerandet visar att man kan koppla den egna praktiken och de egna värderingarna till styrdokument och vetenskapliga teorier. I vilken mån förmår studenten att utnyttja sina personliga egenskaper, sina kunskaper och erfarenheter för att få auktoritet bland barnen/eleverna? Även på nivå två blir kontakten med utvecklingsområdet Mot ett kommunikativt och demokratiskt ledarskap än mer uppenbar. Empati kan bara komma till uttryck i ett socialt och kommunikativt sammanhang. Vid handledning/bedömning av studenter på nivå två ska det beaktas hur studenten väcker barnens/elevernas intresse inför ett nytt innehåll. I det sammanhanget blir det tydligt att detta utvecklingsområde kopplas till didaktiken, alltså utvecklingsområdet Mot en didaktisk kompetens.

Nivå tre, uttrycker sin undervisning eller verksamhet utifrån en vetenskaplig grund och gjorda erfarenheter

På nivå tre krävs en betydligt större självständighet och autonomi. På denna nivå kan studenten formulera sin undervisning/verksamhet utifrån en vetenskaplig grund och gjorda erfarenheter och också omsätta detta i praktisk handling. Andras systematiserade erfarenheter (teorier) sätts i samband med de egna. Det innebär också att studenten är beredd att ompröva sina egna bevekelsegrunder, på ett relevant och adekvat sätt. Uppkomna konfliktsituationer måste kunna hanteras. Flexibilitet och förmåga att hantera oförutsägbara situationer måste finnas. Ansvarstagandet måste vara utbyggt. Konsekvenser av olika ageranden ska kunna förutses och beskrivas. Hypoteser om alternativa handlingssätt ska kunna formuleras.

Nivå fyra, tar utgångspunkt i vetenskapliga perspektiv och gjorda erfarenheter för att driva såväl egen som gemensam utveckling av verksamheten

På nivå fyra tas steget från att vara lärarstudent till att vara lärare i ett livslångt perspektiv. Men examensarbetet och eller annan forskning kan naturligtvis ha initierat olika former av skolutveckling, som går längre än det som kan vara kraven på den enskilde studenten i lärarexamen. Viljan till skolutveckling, inte bara personlig utveckling, måste manifesteras på nivå fyra. De gjorda iakttagelserna och erfarenheterna måste kunna kommuniceras, diskuteras och ifrågasättas tillsammans med andra, i arbetslag och andra pedagogiska forum. Det fordras ett stort mått av långsiktiga strategier för den egna fortsatta lärargärningen och alltså en uttalad vilja att medverka i gemensam skolutveckling.

Matrisen: Progression mot en didaktisk kompetens

Förmåga att...	använda och utveckla relevant ämnes och ämnesdidaktiskt kunnande.	sätta upp relevanta mål och bedöma och värdera barns eller elevers lärande och utveckling.	verka för en förskola eller skola för alla med hjälp av olika lärandeteorier, innehåll, arbetsformer och arbetssätt.
Nivå 1 Reflekterar över didaktiska frågor genom att -	...visa vilja och förmåga att fördjupa och bredda sitt ämnes och ämnesdidaktiska kunnande. ...arbeta med stöd av handledare eller givna modeller.	...ha kunskap om vilka mål som styr verksamheten. ...söka och beskriva tecken på barns eller elevers lärande. ...ge barn eller elever konstruktiv respons på deras arbete. ...ta del av olika kriterier och reflektera över deras innebörd vid bedömning.	...arbeta utifrån färdiga planeringar eller annat anvisat material. ...visa insikt om att barn eller elever har olika förutsättningar.
Nivå 2 Prövar och omprövar samt diskuterar olika didaktiska val genom att-	...utveckla relevant ämneskunnande för att genomföra verksamheten. ...strukturera och konkretisera sitt ämneskunnande så att det blir begripligt för barn eller elever. ...visa förmåga till samspel och dialog med barn eller elever.	...visa förmåga att tolka styrdokumentens mål och koppla dem till den egna verksamheten. ...tillämpa de utvärderings och bedömningskriterier som gäller för ämnet, kursen eller verksamheten. ...föreslå hur barn eller elever kan förbättra arbetssätt och resultat. ...pröva kvalitativ metod för respons och bedömning.	...planera och genomföra verksamhet utifrån egna tankar och idéer. ...tillämpa olika arbetsformer som främjar barnenes eller elevernas lärande både individuellt och i grupp. ...intressera sig för och reflektera över barns eller elevers olika sätt att lära och låta resultat ligga till grund för fortsatt planeringsarbete. ...pröva och jämföra olika läromedel inklusive IKT.
Nivå 3 Motiverar och analyserar sina didaktiska val genom att -	...visa förmåga att generalisera och se samband. välja innehåll och arbetssätt utifrån barns eller elevers förutsättningar och behov. ...engagera barn eller elevers med hjälp av sitt ämnes och ämnesdidaktiska kunnande. ...utveckla lärarrollen i relation till barns och elevers utveckling och lärande.	...formulera och kommunicera relevanta mål och bedömningskriterier utifrån styrdokumentet så att barn eller elever och föräldrar förstår. ...stimulera barn eller elever att själva utvärdera och reflektera över resultat. ...använda kvalitativa metoder för respons och bedömning.	...motivera, planera och leda undervisning eller verksamhet med hänsyn till barns eller elevers skiftande förmågor, intressen och behov samt med hänsyn till perspektiv som jämlikhet (klass, kön, etnicitet, sexualitet, funktionsnedsättning) och hållbar utveckling. ...stimulera barn eller elever att ta ansvar för och reflektera över sitt eget lärande. ...värdera och välja olika läromedel inklusive IKT.
Nivå 4 Bidrar med analyser och reflektioner i kollegiets didaktiska samtal genom att -	...kontinuerligt fördjupa sitt ämnes och ämnesdidaktiska kunnande. ...göra bedömningar och prioriteringar av verksamhetens innehåll och arbetssätt utifrån olika teoretiska perspektiv.	...utifrån olika teoretiska perspektiv bidra till samtal om lokala mål för verksamheten. ...använda bedömning som redskap för att utveckla barns eller elevers lärande. ...använda utvärdering som redskap för att utveckla verksamheten.	...utforma långsiktiga strategier för att få alla barn eller elever att lära och utvecklas efter sina förutsättningar. ...identifiera och bidra till att lösa eventuella strukturella problem. ...utveckla funktionella läromedel inklusive IKT.

Progression mot en didaktisk kompetens

Utvecklingsområdet Mot en didaktisk kompetens (se matrisen på föregående sida) handlar om att studenten ska äga, använda och utveckla ämneskunnande, inklusive pedagogik och teorier om lärande och kunskaper om psykologi, sociologi, värdegrundsfrågor, nationella styrdokument och informationsteknik (IKT). Kunskapsfältet är alltså omfattande.

Även för VFU gäller givetvis att en integration av olika kunskaps-områden och ämnen ska eftersträvas och successivt manifesteras allt mer i agerandet. Didaktisk kompetens innebär bl.a. att studenten ska kunna sätta upp relevanta mål och bedöma och värdera barnens eller elevernas lärande och utveckling samt skapa en förskola eller skola för alla med hjälp av innehåll, metod och organisation.

En viktig del av yrkeskompetensen handlar naturligtvis om ämneskunskaper. Dessa problematiseras och systematiseras, i första hand inom inriktningsstudierna. Det är centralt att en lärare är kunnig i det innehåll som verksamheten behandlar. Kunskaperna måste vara både breda och djupa och de måste kontinuerligt uppdateras på olika sätt.

Mycket nära knutet till ämneskunskapen hör förmågan att göra didaktiska överväganden såsom att välja innehåll och metodiska redskap i enlighet med det kunskaps- och demokratiuppdrag som uttrycks i läroplaner och kursplaner. En annan dimension av ämneskompetensen handlar om förmågan att skaffa sig kunskap om det enskilda barnets eller den enskilda elevens förförståelse (referensramar), kunskaper, övriga förutsättningar, erfarenheter och intressen.

En central del av en lärares yrkeskompetens handlar om förmågan att reflektera över och att problematisera frågor som rör undervisningens innehåll, metoder och organisation. Reflektion och problematisering ska leda över till handlingsberedskap och praktisk handling.

Broar mellan teori och praktik ska kunna byggas under VFU. En professionell lärare är en skicklig organisatör som kan variera sina undervisningsmetoder på ett sådant sätt att barnens/elevernas intresse hålls vid liv. Det finns dock en risk att man helt absorberas av metod- och organisationsfrågor på bekostnad av innehållsfrågorna. Det är därför av yttersta vikt att relationen mellan undervisningens innehåll å ena sidan och metod och organisation å den andra uppmärksammas alltmer under den verksamhetsförlagda utbildningen. Hur detta utvecklas utgör ett viktigt underlag för bedömning och betygssättning av studenten.

För att VFU ska ge största möjliga utbyte måste studenten i samverkan med VFU-handledaren få möjlighet till goda förberedelser. Studenten ska formulera sina personliga mål för den kommande VFU-kursen. Tillsammans med kursens förväntade studieresultat samt verksamhetens mål och möjligheter ska de utgöra utgångspunkt för en handlingsplan för VFU.

På grundval av den förförståelse som barnen eller eleverna har och med hänsyn till såväl nationella som lokala styrdokument utarbetar studenten tillsammans med VFU-handledare en preliminär planering av det arbete hon ska genomföra. Denna planering blir successivt under utbildningen alltmer självständig, men progressionen mot större självständighet tar naturligtvis olika lång tid för olika studenter. Nivåerna nås olika snabbt. Det är inte rimligt att anta att alla studenter når högsta nivå under utbildningens gång och speciellt inte inom alla tre utvecklingsområdena.

Vid val av syfte, mål och innehåll ska lärarstudenten utgå från intentionerna för en målstyrd förskola respektive skola. Planeringen av verksamheten eller undervisningen utgår alltså från vilka mål och kunskaper som barnen eller eleverna ska nå. Uppgiften är att organisera arbetet i verksamheten så att kunskaper utvecklas och syfte och mål uppnås. Planering av verksamheten/undervisningen utgår därför från centrala didaktiska frågor som Vad? Varför? Hur? För vilka? Av vem?

Då läraren ska utgå från intentionerna för en målstyrd skola innebär detta att studenten vid sin planering använder både nationella och lokala styrdokument. På så sätt fördjupar studenten bland annat sin förmåga att låta värdegrundsfrågorna prägla arbetet. Vidare tillämpar studenten strategier som ger barnen eller eleverna möjlighet att reflektera över sina erfarenheter och sitt lärande. Vid genomförandet fördjupar studenten sin förmåga att i nära samverkan med barn eller elever utgå från olika behov, erfarenheter och förutsättningar.

Uppläggningsen av verksamheten respektive undervisningen bör inrikta sig på att nå fram till frågor som berör och engagerar barnen respektive eleverna för att därmed finna en anknytning mellan innehållet och barn och elevers föreställningsvärldar. Studentens repertoar av olika sätt att engagera kring ett speciellt innehåll ska successivt utvidgas under utbildningens gång.

En av lärarens uppgifter är att på olika sätt ge barn och elever respons på deras insatser i olika sammanhang. Hur denna respons kan se ut varierar beroende på sammanhang och barnens/elevernas ålder. Det är av yttersta vikt att studenten ges möjlighet att vara den som ansvarar för responsen på barnens respektive elevernas prestationer och arbeten. Framför allt är det viktigt att studenten lär sig att ge respons med olika kvalitativa metoder. Det handlar ofta om att för sig själv och för barnet eller eleven och föräldrarna synliggöra hur barnet respektive eleven utvecklas i olika sammanhang. Det handlar alltså inte i första hand om summativ bedömning, utan även om formativ bedömning. Utgångspunkter för bedömningen ska vara de mål och riktlinjer som har formulerats i läroplaner och kursplaner. Studentens bedömningar måste därför alltid kunna sättas i relation till den verksamhet eller undervisning som har ägt rum. Att bedöma för utveckling är en viktig aspekt av lärarens bedömningsuppdrag.

Studenten måste komma till insikt om att respons och bedömning främst är till för att i olika sammanhang stimulera den enskilda utvecklingen. Under VFU ska studenten därför pröva olika kvalitativa modeller för att ge respons på barnens eller elevernas insatser i olika sammanhang. Hos studenten måste det utvecklas en insikt om att olika bedömningar inte bara säger något om det enskilda barnet eller den enskilda eleven. De innebär i hög grad en utvärdering eller bedömning av verksamhetens eller undervisningens kvaliteter och eventuella brister och vilka möjligheter denna ger barnen respektive eleverna att lyckas eller utvecklas.

Nivå ett, reflekterar över didaktiska frågor

På nivå ett är studenten medveten om och börjar reflektera över didaktiska frågor, men arbetar med VFU-handledaren som förebild eller modell. Studenten känner till vad som styr innehållet i verksamheten och bedömer detta främst utifrån egna erfarenheter. Studenten visar vilja och förmåga att bredda och fördjupa sina kunskaper. En insikt finns om att elever har olika individuella behov.

Utgångspunkten är mestadels andras planeringar och eller färdiga läromedel. Vid bedömningen av studentens arbete ingår frågor om i vilken mån han/hon strävar efter att förstå olika barn- och elevgruppers behov och om studenten försöker stimulera intresse för stoffet. En fråga som i det sammanhanget kan ställas är om studenten har en stödjande och aktiv roll i barnens respektive elevernas individuella arbete.

Nivå två, prövar och omprövar samt diskuterar olika didaktiska val

På nivå två prövar och omprövar studenten olika didaktiska val. Kunskap finns och börjar användas om de tidigare nämnda didaktiska frågorna. Studenten har eller skaffar sig de kunskaper i ämnen eller inom kunskapsområden som är nödvändiga för att planera och genomföra verksamheten och börjar tillämpa utvärderings- och bedömningskriterier. Studenten presenterar och genomför egna idéer om innehåll och arbetsformer. Hon kan värdera olika läromedel och sätta dem i relation till styrdokument och den aktuella barn- eller elevgruppen.

Vid bedömningen är det avgörande hur väl studenten kan koppla ihop sina kunskaper i ämnet eller inom kunskapsområdet med sina didaktiska kunskaper och i vilken mån kunskaperna omsätts i handling. Hur ser det ut med det kritiska och självständiga användandet av olika arbetssätt och arbetsformer? Hur fungerar samspelet och kommunikationen med barn- eller elevgruppen?

Nivå tre, motiverar och analyserar sina didaktiska val

På nivå tre förväntas studenten kunna motivera och analysera sina didaktiska val. Ämneskunskaperna är goda och relevanta. Kvalitativa metoder används för respons och bedömning. Barnen/eleverna stimuleras att själva reflektera över sitt eget lärande.

Nivå fyra, bidrar med analyser och reflektioner i kollegiets didaktiska samtal

På nivå fyra gäller att kraven delvis går utöver vad som kan vara rimligt att fordra inom lärarutbildningens ram. Studenten förväntas kunna bidra med analyser och reflektioner i lärargruppens/arbetslagets didaktiska diskussioner och samtal. Det har blivit en självklarhet att kunskaperna utvecklas och uppdateras fortlöpande. Mycket stor medvetenhet och autonomi präglar val av syfte, innehåll och arbetsformer. Referensramarna är vida. Utvärderingar används för att utveckla inte bara den egna verksamheten, utan även verksamheten på förskolan/skolan. Studenten identifierar och försöker lösa eventuella strukturella problem i verksamheten. Examensarbetet kan vara ett verktyg för detta. Det måste hos den lärarstudent som på utvecklingsområdet *Mot en didaktisk kompetens* når nivå fyra finnas ett underbyggt svar på frågan om vad kunskap är.

Matrisen: Progression mot ett kommunikativt och demokratiskt ledarskap

Förmåga att...	... leda och verka för barns eller elevers inflytande.	... agera efter värdegrund och hantera konflikter.	... kommunicera och samverka.
Nivå 1 Söker sin ledarroll genom att ...	... uppmärksamma skillnaden mellan att vara privat och personlig och mellan att vara elev, kompis, förälder och lärare. ... leda en grupp barn eller elever med planerat material. ... inse vikten av tydlighet och struktur. ... bilda sig en egen uppfattning om former för elevinflytande samt föräldrars delaktighet i förskolan eller skolan.	... sträva efter att visa alla barn eller elever respekt. ... beakta grundlägganden värderingar i styrdokumentet. ... reflektera över gränssättning i förskola eller skola. ... uppmärksamma konfliktsituationer och reflektera över möjliga lösningar.	... visa öppenhet för att etablera kontakt och föra dialog med barn eller elever. ... visa engagemang och intresse för barn eller elever och dras villkor och behov. ... uttrycka sig tydligt såväl muntligt som skriftligt i kommunikation med barn eller elever. ... visa vilja till samarbete och dialog med verksamhetens personal.
Nivå 2 Prövar och utvecklar en egen ledarroll genom att ...	... reflektera över det egna ledarskapet och se sina starka respektive svaga sidor. ... eftersträva tydlighet och struktur i sitt ledarskap. ... visa ett empatiskt förhållningssätt. ... i dialog med barn eller elever vara lyhörd för yttranden och stämningar i gruppen och ta hänsyn till detta i fortsatt arbete. ... ta del av olika former av föräldrasamverkan.	... visa insikt om behovet av att ibland bemöta barn eller elever olika för att uppnå likvärdighet. ... ge exempel på hur styrdokumentens värderingar kan komma till uttryck i egen verksamhet. ... sträva efter ett demokratiskt förhållningssätt i sitt agerande. ... att försöka hantera problem och konfliktsituationer.	... sträva efter att se och bekräfta varje individ. ... leda resonerande samtal i lyhört samspel med barn eller elever både enskilt och i grupp. ... behärska ett berättande och förklarande framställningssätt. ... ta aktiv del i arbetslagets löpande arbete. ... tillvarata de möjligheter som erbjuds för att tillägna sig kunskap om verksamhetens olika delar. ... visa social kompetens i mötet med personal och föräldrar.
Nivå 3 Motiverar och analyserar sina didaktiska val genom att ...	... organisera sitt arbete på ett genomtänkt sätt och överblicka konsekvenserna. ... inse hur personliga värderingar kommer till uttryck i ledarskapet. ... vara flexibel och kunna hantera oförutsedda händelser. ... ge barn eller elever möjlighet att reflektera över sitt lärande. ... samverka med barn eller elever och föräldrar samt reflektera över vad som sker i detta samspel.	... målmedvetet arbeta med att skapa ett öppet och förtroendefullt klimat i gruppen eller klassen, där alla barn eller elever utvecklas, blir bekräftade och känner sig trygga. ... ha strategier för hur styrdokumentens värderingar kan komma till uttryck i egen verksamhet. ... reagera konstruktivt på kränkningar.	... på ett inökännande sätt kommunicera med såväl hela barngrupper eller klasser som enskilda individer. ... samverka med kollegor och föräldrar. ... formulera sig så att det främjar alla barns eller elevers förståelse och lärande. ... behärska och använda olika kommunikativa färdigheter (t ex kroppsspråk, drama, musik, bilder). ... vara lyhörd och kunna byta perspektiv. ... utveckla lärandemiljöer som på ett demokratiskt sätt stimulerar barns eller elevers lärande och utveckling.
Nivå 4 Bidrar med analyser och reflektioner i kollegiets didaktiska samtal genom att ...	... visa tilltro till vad han eller hon kan utföra tillsammans med andra. ... fungera som arbetsledare för och samverkanspartner till såväl barn eller elever som vuxna (i arbetslaget). ... se barns eller elevers och föräldrars delaktighet som en tillgång i verksamhetens löpande arbete. ... uppmuntra barn eller elever och föräldrar att reflektera över verksamheten i förskolan eller skolan.	... aktivt arbeta med samt utveckla och utvärdera värdegrundsfrågor. ... uppmuntra pluralistiska samtal om värdegrunden inom ramen för demokratiska principer. ... se mönster i konfliktsituation, vara uppmärksam på maktstrukturer och försöka hitta hållbara lösningar.	... planera och samarbeta ämnesövergripande och även söka kontakter och samarbete utanför skolans ram. ... anta kommunikativa utmaningar. ... visa intresse för läraruppgiftet i en decentraliserad förskola eller skola samt delta i en debatt som kan leda till en konkret skolutveckling.

Progression mot ett kommunikativt och demokratiskt ledarskap

Det räcker inte med utvecklade kunskaper i många olika ämnen eller inom olika kunskapsområden för att en lärare ska kunna genomföra sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt. I det demokratiska ledarskapet ingår att man förstår innebörden i värdegrundsfrågorna, som de exempelvis uttrycks i läroplanerna:

”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta”.

Första delen av utvecklingsområdet Mot ett kommunikativt och demokratiskt ledarskap behandlar förmågan att leda och ge inflytande, den andra beskriver förmågan att agera efter värdegrund och hantera konflikter och den tredje försöker ringa in förmågan att kommunicera och samverka.

En utvecklad kommunikativ förmåga är en oundgänglig del av en lärares yrkeskompetens. Få yrkeskategorier måste som lärare ha en kommunikativ kompetens på olika nivåer och i olika sammanhang. Först och främst handlar det om att på ett inkännande sätt kunna kommunicera med såväl hela barngrupper eller klasser som enskilda barn respektive elever. Språket är alltså en nyckel, men det handlar inte bara om det verbala språket. Kroppsspråk, bild, musik och drama är också verksamma språk i kommunicerandet. Det handlar dock inte enbart om att kunna formulera sig på ett tydligt och begripligt sätt, till exempel att förklara, berätta och ge instruktioner. Det handlar även om att vara en god lyssnare, en människa som kan delta i en jämlik dialog med barn, elever, föräldrar, kollegor, skollädares, politiker och det omgivande samhället. En välutvecklad kommunikativ förmåga är en central del av det som man brukar kalla social kompetens. Vid bedömningen av en lärarstudent ingår att alla dessa olika komponenter i kommunikationen beaktas.

IKT har på senare tid kommit att få en särställning inom utbildningsväsendet. Betoningen har kanske i alltför hög grad kommit att ligga på det rent tekniska. Hur gör man en webbsida, vilka sökmotorer finns etc. Informations- och kommunikationstekniken utnyttjas alltmer i undervisningen. Men det handlar både om färdigheter i att använda IT och att utnyttja den som verktyg i syfte att höja verksamhetens/-undervisningens kvalitet. Användningen av IT domineras idag av funktioner som bygger på datornätverk och internet.

Det är viktigt att studenten har relevanta kunskaper både för sitt eget arbete och för att kunna utnyttja och använda IT pedagogiskt i verksamheten med barn/elever. Dessa senare kunskaper är snarast av didaktisk art och det är naturligtvis av värde om de kan prövas under VFU och bedömas vid värderingen av studentens utveckling. Men IT kan givetvis också kopplas till värdegrunds- och demokratifrågorna. Vilken roll spelar teknikutvecklingen på det här området? Vad betyder IT för integritetsfrågorna? För studenterna får inte den egna utvecklingen inom IT enbart stanna vid det tekniska. En viktig roll i kommunikationen spelar vidare frågorna om respons och bedömning. Att ge respons och bedöma ingår i den didaktiska kompetensen men frågan går inte att särskilja från kommunikations- och demokratifrågorna.

Värdegrundsfrågorna har en central position i de nationella läroplanerna. Här fastslås att "Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning för varje människas egen värde och respekt för vår gemensamma miljö."

Studenten behöver under den verksamhetsförlagda utbildningen ges rikliga tillfällen att på olika sätt diskutera och problematisera värdegrundsfrågorna med lärarna i arbetslaget. Det är också viktigt att de på olika sätt uppmärksammar värdegrundsfrågorna i samband med val av syfte, innehåll, arbetsformer, dokumentation, analys och utvärdering av den verksamhet eller undervisning som de själva ansvarar för. Studenterna måste också ges möjlighet att på olika sätt tematisera värdegrundsfrågorna i ämnesövergripande arbetsområden. Initiativ rikedom och kreativitet på det här området är tecken på att studenten kommit långt i sin utveckling.

Vid bedömningen av lärarstudenten är det viktigt att värdera om studenten visar en vilja att utveckla känsla för solidaritet hos barnen respektive eleverna och en öppenhet när det gäller att diskutera skiljaktiga värderingar och uppfattningar. I vilken mån förmår studenten att planera och genomföra sin verksamhet med hänsyn till olika förmågor, intressen och behov? Ges barnen respektive eleverna möjligheter att ta egna initiativ och eget ansvar? Strävar studenten efter att ge flickor och pojkar lika stort utrymme? Hur hanterar studenten relationer och uppkomna konflikter? En förtroendefull kontakt mellan barn eller elever och lärare är en förutsättning för att läraren ska kunna stödja dem i deras utveckling. Empatisk förmåga är en viktig del av den kompetens som rör det demokratiska ledarskapet. Förutom denna empatiska förmåga ingår även förmågan att vara en auktoritet som utövar ett tydligt ledarskap, visar fasthet och konsekvens och sätter gränser som inger trygghet. Ett gott ledarskap kännetecknas av att läraren kan vara den självklara arbetsledaren. Under VFU ska studenten utveckla sin förmåga att framstå som en auktoritet, utan att för den skull vara auktoritär.

Nivå ett, söker sin ledarroll

På nivå ett handlar ledarskapet om att söka balansen mellan att vara privat och personlig och att vara medveten om vikten av tydlighet och struktur. Förståelsen för betydelsen av barn- och elevmedverkan kan vara diffus. Gränssättningen börjar ta form. Studenten känner till styrdokumentens grundläggande värderingar och visar beredskap och öppenhet för att etablera kontakt och dialog med elever och kollegor.

Nivå två, prövar och utvecklar en egen ledarroll

På nivå två har studenten blivit mer bekväm med ledarrollen. Ledarskapet har blivit mer strukturerat. Förmågan till empati har utvecklats. En dialog förs med barnen respektive eleverna och studenten kan relatera styrdokumentet till upplevda händelser i verksamheten. Strävan att vara en demokratisk förebild finns och studenten visar engagemang i konfliktnöje och uppvisar social kompetens och förmåga att kommunicera med barn/elever, personal och föräldrar.

Nivå tre, motiverar och analyserar sina didaktiska val

På nivå tre har studenten hittat sin personliga ledarstil, men är fortfarande beredd att ompröva den. Här finns en medvetenhet om hur personliga värderingar kommer till uttryck i den egna praktiken. Studenten kan hantera oförutsedda händelser och arbetar explicit med att skapa ett öppet klimat. Strategier finns för samspelet och kommunikationen med barn respektive elever och föräldrar. Studenten vill och vågar ta egna initiativ och därmed ansvar. Repertoaren av olika kommunikativa färdigheter har avsevärt utvidgats.

Nivå fyra, bidrar med analyser och reflektioner i kollegiets didaktiska samtal

På nivå fyra fungerar studenten som arbets-ledare och jämbördig samarbetspartner och arbetar aktivt med värdegrundsfrågor i hela verksamheten, inte bara i den egna praxisen. Den kommunikativa förmågan provas, utmanas och utvidgas i många olika sammanhang. Studenten kan initiera och föra en debatt som kan leda till konkret skolutveckling.

Foton: Katja Kirscher, Mostphotos (sid 1 och 11), Jens Olof Lasthein (sid 9) och Eva Dalin (s. 13).

Verksamhetsförlagd utbildning inom lärarutbildningarna
vid Stockholms universitet

su.se/vfu